

Lietuvos valdovo titulas ir valdžia XIV a. pab. – XV a. viduryje

Loreta Skurvydaitė

doktorantė Vilniaus universiteto Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra
Tel. 687288

Lietuvos valdovo titulatura baigė formuotis sunkiausiu – pradiniu unijos su Lenkija – laikotarpiu, kai aneksinės Lenkijos užmačios reiškėsi ypač atvirai ir aštriai. Keli XIV a. pabaigos – XV a. pirmojo trečdalis unijos aktai, žymintys Lietuvos valdovo institucijos (institucijų) valdžios turinio raišką ir raidą, suskirsto šią koliziją atskirais etapais. Visa tai matyti diplomatikoje ir sfagistikoje.

Į Vytauto valdymo pabaigą (antrą pusę) aktuose atsirado Lietuvos valstybės – Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės (LDK) sąvoka. Tačiau XV a. ketvirtasis dešimtmetis, kai Lenkijos padėtis kovų dėl Vytauto „paveldėjimo“ draskomos Lietuvos atžvilgiu pasidarė dominuojanti, sukomplicavo Lietuvos valdovo poziciją tiek dėl suverenios valdžios, tiek dėl titulo. Žygimanto Kęstutaičio sfragistika ir titulatura šiuo požiūriu yra tarsi lakmuso popierėlis, liudijantis Lietuvos valdovo institucijos teisinio įtvirtinimo (Europos leno teisės požiūriu) susidūrimą su Lenkijos politikos siekiais.

TITULAS IR VALDŽIA

Gardino sutartyje Žygimantas Kęstutaitis tituluojasi „*Magnus Dux Lythwaniae, Russiae, etc.*“⁴¹ Valstybė, kurios didžiuoju kunigaikščiu

jis esąs, tame pačiame akte vadinama *Magnus Ducatus Lithuaniae et Russiae*. Lietuva čia apibrėžiama ne geografinė, o politinė (valstybinė) prasme. Ir jos aukščiausias valdovas yra didysis kunigaikštis. Vadinasi, norint tapti LDK valdovu, reikėjo tapti didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, ir atvirksčiai, norint būti Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, reikėjo būti LDK monarchu. Tas pats ryšys kaip karalius ir karalystė, imperatorius ir imperija. Tačiau Lietuvos valstybės ir jos valdovo titulaturės raida buvo gana sudėtingas procesas, kuriame dėl įvairių asmenų politinių aspiracijų ir Lietuvos geopolitinės padėties ši, atrodo, logiška formulė dažnai pasirodydavo esanti netiksli.

Taigi Žygimantas Kęstutaitis tituluojasi Lietuvos valdovu – didžiuoju kunigaikščiu. Tačiau jis ne pirmasis Lietuvos valdovas, turėjęs šį titulą. „Autorinės“ šio titulo teisės veikiausiai priklausytų Vytautui. Pasak lenkų istoriko J. Adamuso, būtent toks Lietuvos valdovo titulas suformuotas Vytauto valdymo pabaigoje. Prieš tai titulą „didysis kunigaikštis“ vartojo ne vienas kunigaikštis. Tačiau tai esą nebuvo politinės valdžios deklaracija ar oficialus valdovo titulas. Šis faktas tiesiog liudija, kad tiek valdovo, tiek valstybės titulas buvo nenusistovėjęs.²

Vytauto titulatūros įvairovė išties galėtų patvirtinti šį J. Adamuso teiginį. Kita vertus, juk šiuo periodu formavosi ne tik Lietuvos valdovo, bet ir Lietuvos valstybės titulas. O tai jau verčia atidžiau pažvelgti į šį nuolat viršenybę pabrėžiantį Vytauto titulą ir analizuoti ne tik titulatūros nesusiklostymo, bet galimos politinės manifestacijos pozūriū. Ar iš tiesų jo titulavimasis didžiuoju kunigaikščiu tebuvo tik noras išsiskirti iš kitų Jogailai pavaldžių Lietuvos kunigaikščių, o ne siekis užimti Jogailos vietą Lietuvoje, kaip apibendrina J. Adamusas³⁹? Jei taip, tai kyla klausimas, kam reikalingas vieno kunigaikščio mėginimas išsiskirti iš kitų, jei tuo nesiekiami suteikti jokio valdžios turinio ir, kita vertus, kai valdžios turinys užpildo naudojama titulą.

VYTAUTAS

Vytautas politinę karjerą pradėjo, vartodamas titulą *Ducis Vitavte*⁴, – t. y. kunigaikštis kilme, bet neturintis teritorinės valdos. Dėl politinių manevrų bei didelių aspiracijų Vytauto titulatūra greitai kito. Astravos sutartimi atgavęs tėvoniją ir tapęs oficialiu Jogailos vietininku Lietuvoje, Vytautas vadinosi *Witowdus Dei gratia dux Lithuaniae dominus Trocensis, Luszensis etc.*⁵ 1401 m. Vilniaus–Radomo sutartyje Jogailai pripažinus Vytautą didžiuoju kunigaikščiu ir paskyrus jį valdyti Lietuvą iki gyvos galvos, Vytautas vis dar tituluojasi *Alexander alias Wytowdus Dei gratia dux Littwaniae etc.*⁶ Jogaila Lietuvos bajorų atsakomajame rašte vadinamas *Wladislaum regem Poloniae, supremum principem Littwaniae, haeredem Russiae.*⁷ 1413 m. Horodlės sutartyje Jogaila suteikia Vytautui, kaip

didžiajam kunigaikščiu, įpėdinystės teises LDK ir Vytautas šioje sutartyje jau tituluojamas *Allexander alias Wytowdus magnus dux Littwaniae necnon terrarum Russiae dominus et haeres etc.*⁸ Abu valdovai – Vytautas ir Jogaila – prie šios sutarties prikabina savo majestotinius antspaudus. Toliau šis Vytauto titulas iš esmės nesikeičia.

Vilniaus–Radomo ir Horodlės aktai Lietuvos valdovo titulo nekeičia. Didžiojo Lietuvos kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus, šiuo atveju Vytauto ir Jogailos, santykis lieka tas pats – Jogaila vadinamas aukščiausiuoju, Vytautas didžiuoju. Bet Horodlės aktu patvirtinus Vytauto įpėdinystės teises, paveldimas ir didžiojo kunigaikščio titulas.

Tačiau ar tik šios sutartys ir diplomatinis Lietuvos valdovo, o kartu ir pačios Lietuvos, pripažinimas leido Vytautui tituluotis didžiuoju. Atidžiau peržiūrėję Vytauto aktus, pastebėsime, jog didžiakunigaikštiską titulą Vytautas pradėjo vartoti jau seniau, t. y. prieš Jogailos jam suteiktus įgaliojimus ir pripažinimus.

1384 m. sausio 30 d. Vytautas pasiduoda ordino globai ir Karaliaučiuje pasirašo aktą, kuriame tituluojasi *Wigand von gotes gnaden hercoge czu Tracken.*⁹ Šio dokumento originalas nėra išlikęs, tačiau jo, taip pat ir Vytauto, antspaudu aprašymą mes randame Didžiojo magistro 1393 m. transumpte.¹⁰ Prie Krėvos unijos akto Vytautas „prikabino“ antspaudą su tokiu pat titulu.¹¹ Kaip žinome, tuo metu Vytautas Trakų kunigaikštystės nevaldė – tebuvo tik Jogailos pažadai gražinti jam tėvoniją, todėl šio titulo vartojimas veikiausiai buvo jo politinių pretenzijų išraiška.¹² Tačiau tuo metu Vytautas negalėjo paremti savo titulo jokia realia valdžia. Pirmą kartą Jogaila jam pripažįsta valdžią Lietuvoje Astravos sutarti-

mi ir skiria jį Lietuvos valdytoju. Bet Vytautas, atrodo, skirtingai suprato jam skirtos valdžios turinį, ką liudija ir šio turinio išraiška jo titulaturoje. 1393 m. Tverės kunigaikštis prisiekia ištikimybę Vytautui ir vadina jį *Welikim kniazem Witowtom Litowskim i mnohich Ruskich zeml Hosudarem*.¹³ Tiesa, Tverės kunigaikštis taip pat tituluojasi *Welikij*, tačiau Vytautą jis vadina *Svoim hospodinom i diedom*. Vadinas, viršenybė pripažįstama.

1396 m. Vytautas duoda Fiodorui Danilovičiui Astravą ir jai priklausančias apylinkes, tituluodamas *My wehykij kniaz Witowt*.¹⁴ Didžiojo kunigaikščio titulą matome ir Vytauto vokiškai rašytuose aktuose¹⁵. Susirašinėdamas su Ordinu iki Horodlės unijos Vytautą dažniausiai titulavosi *Allexander andirs Wytowd von gotis gnaden grosforst czu Lithowen unde czu Rwsen etc*.¹⁶ Didysis Magistras Vytautas dažniausiai vadina *duce Witoldo*,¹⁷ tačiau pasitaiko ir didžiojo kunigaikščio titulas.¹⁸ Kartais titulai būdavo net išpūdingesni. Dovanojimo akte Vilniaus katedrai, išleistame 1395 vasario 2 d., Vytautas tituluojasi *Nos Allexander alias Vitowdus Dei gracia princeps supremus Lythuane etc*.¹⁹ Tačiau pasirašydamas dokumentus kartu su Jogaila, Vytautas išlikdavo santūrus *Wladislaus Dei gracia rex Polonie Lithuanieque princeps supremus et heres Russe et cetera et Allexander alias Witowdus eadem gracia dux Lithuanie dominusque Trocensis*.²⁰ Jo paties leidžiami aktai įvairiomis kalbomis teigė jį esant didįjį kunigaikštį. Nuo 1411 m. šis titulas ima įsigalėti ir visuose dokumentuose: nuo 1412 m. esama šio titulo. 1411 m. datuojamas ir pirmasis Vytauto ir Jogailos dokumentas, kuriame Vytautas vartoja šį titulą.²¹ O 1412 m. Vytautas vartoja majestotinį

antspaudą, kurio legendoje tituluojasi didžiuoju kunigaikščiu.²² Vadinas, Vytautas pats tituluojasi didžiuoju kunigaikščiu, taip į jį kreipiamasi. Tačiau šis titulas vartojamas pagal taisykles. Santykiuose su Lenkija vartojamas Lenkijos karaliaus patvirtintas titulas, o su kitais subjektais – šio pripažinimo nepaisoma. Šie dėsniumai leidžia manyti, kad Vytauto titulavimasis didžiuoju kunigaikščiu buvo jo politinės programos, kurios kvintesencija turėjo tapti karaliaus karūna, dalis. Vytautas kūrė ne tik Lietuvos valdovo, bet ir Lietuvos valstybės titulą. Tai, kad ši programa nebuvo iki galo įgyvendinta, karūna nepasiekta, jokių būdu nepaneigia jos egzistavimo.

Kaip mes galėtume apibendrinti šią trumpą Vytauto titulaturos apžvalgą? Titulaturos gausa patvirtina J. Adamuso teiginį, jog pastaroji dar nebuvo galutinai susiformavusi. Vytauto vyresniškumo akcentavimas buvo visos Vytauto politinės programos dalis. Todėl J. Adamuso teiginys, kad titulavimasis didžiuoju kunigaikščiu neturėjo politinės manifestacijos atspalvio, netikslus. Kurdamas didžiojo kunigaikščio titulą, Vytautas tuo pat metu kūrė ir didžiąją kunigaikštystę. Tik Vytauto turėta reali valdžia Lietuvoje leido jam išsikvototi ar tiksliau suteikti sau didžiojo kunigaikščio titulą, t. y. remdamasis faktine valdžia, jis galėjo tituluotis, o vėliau ir gauti šio titulo patvirtinimus iš Jogailos. Galutinis Vytauto programos tikslas – karūna, liko neįgyvendintas.

Kaip klostosi reikalai LDK po Vytauto mirties? Koks vaidmuo skiriamas valdžiai ir titului kovojant dėl Vytauto palikimo – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės.

ŽYGMANTAS KĘSTUTAITIS

Švitrigailos paskyrimas didžiuoju kunigaikščiu, vėliau jo nuvertimas ir Žygimanto Kęstutaičio patvirtinimas vėl įtraukia Lietuvą į vidaus nesutarimus. Abu pretendentai siekia valdžios, tačiau nuo šiol (nepamirškime!) valdžia reprezentuojama konkretaus titulo.

Iškilminga Lenkijos pasiuntinybė, vadovaujama Zbignevo Olesnickio, 1432 metų spalio pradžioje atvyksta iš Liublino į Vilnių. Ji turi įgaliojimą išrinkti Žygimantą Kęstutaitį didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu arba „sutikti su jau esamu išrinkimu“²³. Lenkijos karaliaus įgaliotiniai pasirašo su Žygimantu Kęstutaičiu Gardino sutartį 1432 metų spalio 15 dieną.²⁴ Žygimantas Kęstutaitis įgyja didžiojo kunigaikščio titulą ir valdžią, bet negauna karaliaus patvirtinimo. Tai įvyksta tik 1433 sausio 3 dieną. Krokuvėje Jogaila pasirašo aktą, patvirtinantį Gardino sutartį, taigi ir visus Žygimanto Kęstutaičio įgaliojimus.²⁵ Vėliau Žygimantas Kęstutaitis net keturis kartus patvirtina savo ištikimybę Lenkijos karūnai ir Jogailai, o po jo mirties Vladislovui Varniečiui (1433 m. sausio 20 d. Trakuose, 1434 m. vasario 27 d. Gardine, 1437 m. gruodžio 6 d. Gardine ir 1439 m. spalio 31 d. Trakuose).²⁶ Taigi didžiakunigaikštiško titulo tęstinumas neabejotinas.

Šias sutartis galima traktuoti kaip bandymą sunorminti Lenkijos ir LDK santykius, gerokai pašilijusius valdant Švitrigailai arba kaip lenkų nepasitikėjimą Žygimantu Kęstutaičiu.²⁷ Su lenkų parama Žygimantas Kęstutaitis gauna didžiojo kunigaikščio titulą ir tampa Lenkijos karūnos ir Lenkijos karaliaus lėnininku. Gardino sutartimi Žygimantas Kęstutaitis gauna valdyti Lietuvą tokiomis pat sąlygomis,

kaip ją valdė Vytautas, o po Žygimanto Kęstutaičio mirties Lietuva turi grįžti Jogailai ir jo ipėdiniam. Du su puse mėnesio Žygimantas Kęstutaitis turėjo laukti, kol Jogaila patvirtins šią sutartį ir jo paskyrimą didžiuoju kunigaikščiu. Nepaisant to, Gardino sutartyje Žygimantas Kęstutaitis tituluojasi *Sigismundus Dei gratia Magnus Dux Lythwaniae, Russiae etc.*²⁸ Atrodytų, kad Žygimantas Kęstutaitis netampa didžiuoju kunigaikščiu Gardino sutartimi, bet pasirašo Gardino sutartį kaip Lietuvos didysis kunigaikštis. Juk ne veltui Lenkijos pasiuntiniams suteiktuose įgaliojimuose yra frazė „sutikti su esamu paskyrimu“.²⁹ Ar ši smulkmena leidžia mums daryti išvadą, jog Žygimantas Kęstutaitis ir be Lenkijos karaliaus Jogailos patvirtinimo jaučiausi esąs grynateisis Lietuvos didysis kunigaikštis, toks pat, koks jautėsi Vytautas ir Švitrigaila. Žygimantas Kęstutaitis tituluojasi didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu dar prieš lenkų delegacijos atvykimą. Dviejose gudiškose privilegijose (abi datuotos 1432 rugsėjo 23 dieną) jis save vadina šiuo titulu. Pirmoji privilegija atleidžia visam laikui Vilniaus miestiečius – lenkus ir rusus – nuo muitų ar kitų rinkliavų visoje LDK.³⁰ Antroji privilegija, kurioje kunigaikštis tituluojasi ne tik Lietuvos, bet ir Rusijos, Žemaitijos bei kitų žemių didžiuoju kunigaikščiu, naujai suteikia Vilniaus miestui Magdeburgo teises pagal Krokuvos miesto pavyzdį.³¹ Kitą dieną, t. y. rugsėjo 24, Žygimantas Kęstutaitis už mirusio brolio Vytauto vėlę dovanoja pranciškonų vienuolynui Vilniuje tris karčemas ir šiame lotyniškame akte tituluojasi *Sigismundus Dei gratia magnus dux Lithwaniae, Russiaeque etc.*³² Beje, visi šie dokumentai išleisti Trakuose, o ne Vilniuje, kuris, kaip ži-

nome, yra Lietuvos didžiojo kunigaikščio rezidavimo vieta. Be to, prie Gardino sutarties prikabinto Žygimanto Kęstutaičio antspaudo legenda taip pat skelbia jį esant didžiuoju kunigaikščiu.³³ Rugsėjo 30 d. lenkų delegacija gauna įgaliojimus Liubline, spalio 15 d. jau yra Žygimanto antspaudas su didžiojo kunigaikščio titulu. Galėtume teigti, jog antspaudas buvo paruoštas iš anksto. Tai patvirtina ir J. Dluogošo žinia apie M. Zarembos misiją, kurios metu turėjo būti paruoštas perversmas.³⁴ Tiesa, kol kas tai ne majestotinis antspaudas – jis atsiranda vėliau (apie 1433–1434 m.).³⁵ Tačiau legenda reprezentuoja didįjį kunigaikštį. Panašų antspaudą (su Vytimi ir didžiojo kunigaikščio titulu) naudojo ir Vytautas, tačiau jau turėdamas majestotinį antspaudą (1418–1430 m.).³⁶ 1432 m. spalio 18 d. Mykolas Žygimanto Kęstutaičio sūnus prisiekia Lenkijos karūnai ir Jogailai ir pasižada, jog nesieks didžiojo kunigaikščio titulo.³⁷ Priesaikos tekste akcentuojama, jog jis yra didžiojo kunigaikščio sūnus *Nos Michael natus magnifici principis domini Sigismundi magni ducis Lithwaniae et Russiae, dux Lithwaniae*.³⁸ Tokį patį titulą matome ir Mykolo antspaude, prikabinantame prie 1433 sausio 20 d. Žygimanto Kęstutaičio priesaikos *· michaelis · filij · magni · ducis · bytwanie*.³⁹

TITULAS KOVOJE DĖL VALDŽIOS PRIPAŽINIMO

Didžiakunigaikštiškos valdžios akcentavimas Žygimantui Kęstutaičiui nebuvo vien tuščias puikavimasis. Juk valdžią atgauti siekė ir nuverstas Švitrigaila. Kartu, atrodytų, jis turėjo siekti atgauti ir didžiojo kunigaikščio titulą, kuris reprezentavo tą valdžią. Tačiau ar iš tiesų taip viskas vyko?

Ordino diplomatas Liudvikas Lansee, rašydamas laišką iš Lietuvos Livonijos magistrui 1432 rugsėjį, taip apibūdina prieštaringą situaciją po perversmo: ... *das hertzog Sege-munt, der nuwe grosforste, ... der alde grosforste hertzog Swedirgal*.⁴⁰ Juk iš tiesų buvo ir „senasis“ didysis kunigaikštis, kuris net neketino atsisakyti savo titulo ir siekė atgauti valdžią, ir „naujasis“ didysis kunigaikštis, kuris, remdamasis savo teisėtu valdovo titulu, siekė apginti savo valdžią Lietuvoje. Švitrigailos nepalenkė nė Ašmenos įvykiai, kuriuos aprašydamas Livonijos magistrui, jis tituluojasi *Switrigall Dei gracia magnus dux Lithuaniae, Russie etc.*⁴¹, nei Pabaisko kautynės ir pralaimėjimas – jos dar vadinamos Ukmergės ir Šventosios kautynėmis,⁴² – po kurio prašydamas pagalbos jis vadina save *Boleslaus alias Swidrigal Dei gracia magnus dux Litwanie terrarumque Russiae etc.*⁴³ „Senasis“ didysis kunigaikštis ne tik pats taip titulavosi – taip į jį kreipėsi ir Ordino atstovai. Šitaip savo susirašinėjime jį tituluoja Livonijos magistras ir Didysis magistras.⁴⁴ Ir nors 1433 gruodžio 15 dieną Ordinas pasirašo Lenčisos sutartį su Lenkija ir pažada ...*ducem Switrigal deserrere et dimittere temporibus perpetuis, ...* ir tituluoja ...*dominus Sigismundus magnus dux Lithwanie, ...*⁴⁵ 1435 metais Livonijos magistras, rašydamas Didžiajam magistrui, vėl kalba apie ...*groesfurste herczoge Switrigaili...*⁴⁶ Pats Žygimantas Kęstutaitis Didžiojo magistrui pasiuntiniui Hansui Balgai sako, jog Livonijos magistras jam net kunigaikščio titulo nepripažįsta.⁴⁷ Veikiausiai turimas galvoje didžiojo kunigaikščio titulas.

Didysis magistras ir Livonijos magistras tituluodami Švitrigailą didžiuoju kunigaikščiu neabejotinai siekė savo tikslų – su jo pa-

galba suardyti Lenkijos ir Lietuvos sąjungą. Tačiau savo užmačioms įgyvendinti jie naudojami ne eiliniu kandidatu, o tuo, kuris tituluojasi didžiuoju kunigaikščiu, t. y. lyg ir teisėtu pretendentu. Vadinas, kovos tikslas yra valdyti Lietuvą, o pagrindinė priemonė didžiojo kunigaikščio titulas. Sąjungininkai, rėmėjai ar priešininkai šių pagrindinių principų nekeičia ir neginčija. Kiekviena iš šalių siekia savo tikslų.

Didysis magistras, Livonijos magistras ir Švitrigaila – tai viena iš konflikto ašių, Lenkija, reikalaujanti atnaujinti Gardino pasižadėjimus, formuoja kitą ašį. Susikirtimo taškas – Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis. Lenkijai Žygimanto Kęstutaičio buvimas didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu yra mažesnis blogis nei Švitrigailos grįžimas į didžiakunigaikštišką sostą. Gardino sutartimi Lenkija užsitikrina, kad Lietuvos didžiojo kunigaikščio sostas liktų Jogailai ir jo įpėdinams, tuo tarpu Švitrigaila, būdamas didysis kunigaikštis, tam priešinosi. Ordinui Švitrigailos kandidatūra teikė galimybę suardyti Lenkijos–Lietuvos sąjungą. Švitrigaila, Didžiojo magistro žodžiais, yra didysis kunigaikštis – *grosfurste*, o Žygimantą Kęstutaitį į šią padėtį „iškėlė“ lietuviai, susidraugavę su lenkais, *herzog Sigmund mitsampt den Littawen, die en von eynen grosfursten haben ufgenwurfen, sich mit den Polan gefrund*.⁴⁸ Tiesiogiai ir netiesiogiai palaikomas Ordino bei imperatoriaus, Švitrigaila atkakliai laikosi titulo *Magnus Dux*. Tačiau po Pabaisko kautynių Švitrigailos ir ordino sąjunga ima irti. Vyriausiasis ordino magistras Paulius Rusdorfas 1435 gruodžio 31 d. pasirašo Bresto taiką, kurioje pasižada Lenkijai apleisti Švitrigailą. Tai jis daro ne tik savo, bet ir dviejų ordino šakų –

Vokietijos ir Livonijos – vardu. Įdomu tai, kad vyriausiasis magistras pasižada neremti jokie kito Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir pripažinti didžiuoju kunigaikščiu tik tą, kuris bus išrinktas pritariant Lenkijai ir Lenkijos karaliui.⁴⁹ Vokiečių ordino magistro priekaištai ir imperatoriaus raginimai nepasirašyti šios sutarties nieko nepakeitė.

Švitrigaila pamažu netenka valdžios Lietuvoje – Žygimantas Kęstutaitis užima Vitebską, Smolenską, Polocką, Švitrigailos didžiojo kunigaikščio titulą atsisako pripažinti ir jo sąjungininkai. Nuversto kunigaikščio tolesnis titulavimasis didžiuoju netenka atramos – vidinės ir išorinės. Visa tai verčia Švitrigailą atsisukti į Lenkiją ir pagaliau 1437 m. jis pasiduoda Lenkijos karūnai ir gauna valdyti Lucką. Tačiau susitaikymo rašte Švitrigaila vis dar tituluojasi *Boleslaus alias Switrigal Dei gratia magnus dux Lithwaniae, terrarum Russiae etc.*⁵⁰

Tuo metu Žygimantas Kęstutaitis toliau stiprina savo valdžią. Jo veiksmuose galima įžvelgti suverenaus valdovo aspiracijų. Žygimantas Kęstutaitis funduodamas ar patvirtindamas fundacijas dažniausiai remiasi tik savo – didžiojo kunigaikščio – vardu, o ne Jogailos, Lenkijos karaliaus, autoritetu. Štai 1433 m. Jonas Goštautas, Geranainių valdytojas, su Jogailos ir Žygimanto Kęstutaičio valia užrašo žemę Vilniaus kapitulai,⁵¹ o 1437 metais Petras Račko Storševičius funduoja bažnyčią tik Žygimanto Kęstutaičio valia ...*ex consensu serenissimi principis et domini Sigismundi Dei gracia magni ducis Lithphanie, Russie, etc.*⁵² Žygimantas Kęstutaitis dovanojimų ir fundacijų dokumentuose neretai tituluojasi *Sigismundus Dei gratia magnus dux Lituaniae, Samagitie Russieque dominus et heres*

etc. (pabraukta mano – L. S.).⁵³ Tai gali būti atsitiktinis Žemaitijos paminėjimas arba sąmoningas siekimas demonstruoti didžiojo kunigaikščio valdžią visoje LDK teritorijoje kaip priešpriešą Švitrigailai, kurį labiau rėmė gudiškos teritorijos.⁵⁴ Kartu pasitaiko ir trumpesnis titulas – be Žemaitijos paminėjimo. Mykolas Žygimantas 1435 m. savo žmonai Eufemijai užrašo žemes, kurios po jos mirties turi grįžti Lietuvai, bet ne Lenkijai,⁵⁵ 1437 m. jis funduoja parapijinę bažnyčią savo žemėje ir daro tai tik su didžiojo kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio žinia,⁵⁶ o 1439 m. net ir be didžiojo kunigaikščio valios funduoja bažnyčią Slucke.⁵⁷ Žygimanto Kęstutaičio tolimas nuo Lenkijos ypač matyti iš jo bandymo sudaryti koaliciją su imperatoriumi Albrechtu II.⁵⁸ 1439 metais Žygimantas Kęstutaitis rašo laišką Albrechtui II. Jame teigia,

jog netiesa, kad LDK priklausio lenkams, kaip jie skelbia. Valdžią jis gavęs iš Dievo ir protėvių pagal paveldėjimą po Vytauto mirties. Gavęs valdžią teisėtu būdu ir nieko nebijaš.⁵⁹ Panaši mintis jau buvo nuskambėjusi iš Vytauto lūpų: lietuviai visuomet laisvi buvo, ir jų žemė lenkams nepriklauso... *freye herren gewest ... dye land ny keynen Polan hetten gehort...*⁶⁰ Tačiau netikėta Albrecht II mirtis nutraukė visus Žygimanto Kęstutaičio planus ir 1439 m. spalio 31 d. jam nieko neliko, kaip atsigręžti į Lenkiją ir patvirtinti savo 1434 m. Gardino sutartį.⁶¹ Beje, panašų manevrą buvo padaręs ir Vytautas po Vorkslo pralaimėjimo pasirašydamas Vilniaus–Radomo sutartį.⁶² Tačiau Vytauto siekiui dar buvo laiko skleistis – Žygimanto Kęstutaičio programos galutinis suformulavimas buvo nutrauktas 1440 m. kovo 20 d. sąmokslu.

IVSADOS

Lietuvos valdovo titulatura formavosi itin sudėtingu Lietuvai laikotarpiu. Tai buvo Vytauto įsitvirtinimo valdžioje laikotarpis.

Vytautas, kurdamas Lietuvos valstybę, sukuria ir Lietuvos valdovo titulą. Titulavimas didžioju kunigaikščiu pounijiniu laikotarpiu nebuvo vien Lietuvos valdovo titulo nesusiklostymo padarinys. Šio titulo vartojimas raštuose, skirtuose įvairiems subjektams, leidžia manyti, jog didžiojo kunigaikščio titulas buvo Vytauto politinės programos, kurios kvintesencija turėjo tapti karaliaus karūna, dalis.

Lietuvos valdovo pozicija tiek suverenios valdžios, tiek titulo atžvilgiu komplikuojasi kovų dėl Vytauto palikimo laikotarpiu. Lietuvos didžiojo kunigaikščio titulas automatiš-

kai negarantavo Lietuvos valdovo valdžios turinio. Tapti Lietuvos valdovu be didžiojo kunigaikščio titulo pripažinimo nebuvo galima.

Vytautas, naudodamasis realia valdžia, t. y. būdamas tikrasis Lietuvos valdovas, sukūrė šį didžiojo kunigaikščio, Lietuvos valdovo, titulą ir kartu suteikė Lietuvai LDK pavidalą. Švitrigaila ir Žygimantas Kęstutaitis, turėję (paveldėję) šį jau sukurtą titulą, siekė vienas susigrąžinti, o kitas sustiprinti savo valdžią Lietuvoje. Vytauto turėta valdžia leido jam įtvirtinti titulą. Žygimantas Kęstutaitis, remdamasis titulu, deklaravo valdžią Lietuvoje.

Galėtume teigti, jog didžiojo kunigaikščio titulas, be abejo, tampa Lietuvos politinio gyvenimo suvokta realija ir valdovai juo naudojasi kaip politikos priemone.

Nuorodos

¹ Akta Unji Polski z Litwą 1385–1791. Wydali St. Kutrzeba i Wł. Semkowicz. Kraków, 1932 (toliau AUPL). Nr. 55. P. 79.

² Adamus J. O tytule panującego i państwa litewskiego parę spostrzeżeń // Kwartalnik Historyczny. Lwów, 1930. Rocznik XLIV. T. 1. Zeszyt 3. P. 327.

³ Ibidem.

⁴ Kodex dyplomacyjny Litwy. Wydany z rękopismów w Archiwum tajem w Królewcu Zachowanych. Przez E. Raszyńskiego. Wrocław, 1845. Nr. 1. P. 53–54. Šį titulą mes randame Vytauto antspaude, esančiame 1379 m. sutarties tarp Jogailos ir Kęstučio iš vienos pusės, bei Vokiečių ordino iš kitos. Jonynas I. Vytauto ženklas // Vairas. 1930. Nr. 3. P. 507; Semkowicz Wł. Sfragistyka Witolda. Krakow, 1931. P. 4.

⁵ AUPL. Nr. 29. P. 26. Taip pat tituluojasi ir jo žmona Ona. Ibid. Nr. 30. P. 27. Originalai yra Čartoryskių muziejuje ir bibliotekoje Krokovoje (toliau Čart. Muz.). Pergamento Nr. 233 ir 234.

⁶ AUPL. Nr. 38. P. 35. Originalai yra Čart. Muz. Perg. Nr. 262. Vol. II/17.

⁷ AUPL. Nr. 39. P. 38.

⁸ AUPL. Nr. 51. P. 62. Originalas yra Čart. Muz. Perg. Nr. 300.

⁹ Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430. Collectus opera. A. Prochaska. Cracoviae, 1882 (toliau CEV). Nr. 13. P. 3.

¹⁰ Ibid. Nr. 101. P. 31–32. Danilovičius šį transumptą pateikia kaip falsifikatą, tuo tarpu A. Prochaska negičia jo autentiškumo. Skarbiec diplomatów papieżkich, cesarskich, krolewskich, książęcych; Uchwał Narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów. Zebrał i w treści opisał Danilowicz I. Wilno, 1860 (toliau Skarbiec diplomatów). T. 1. P. 247–248.

¹¹ K. Sochaniewicz atkreipė dėmesį, kad šis antspaudas primena neišlikusiojo 1384 m. antspaudo aprašymą. Sochaniewicz K. Najdawniejsze dyplomy Witolda W. Ks. Litewskiego (Przyczynek do dyplomatyki litewskiej) // Ateneum Wileńskie. Wilno, 1925–6. Rocznik 3. P. 4.

¹² Semkowicz W. Sfragistyka Witolda. Kraków, 1931. P. 6; Jonynas I. Vytauto ženklas // Vairas. 1930. Nr. 4. P. 27.

¹³ CEV. Nr. 107. P. 34. A. Lewicki mano, jog Vytauto titulavimas didžiojuoju šiame 1393 m. dokumente galėjo būti vėliau parašytas, kadangi originalus dokumentas neišliko. Lewicki A. Kiedy Witold zostal

Wielkim Księciem Litwy // Kwartalnik historyczny. Lwów, 1894. Rocznik VIII. Zwszyt 1. P. 422. Išnaša 2.

¹⁴ CEV. Nr. 127. P. 41.

¹⁵ CEV. 1395 m. Wir Wytowt von gotes gnaden grosfurste zu Littowen etc. Nr. 117. P. 39; 1397 m. Nr. 140. P. 44; 1398 m. Nr. 179. P. 55; 1404 m. Wir Allexander andirs Wytowd von gotis gnaden grosforste czu Lyttowen und Reusen etc. Nr. 295, 296, 297. P. 102, 103, 104; 1406 m. Nr. 348. P. 132; 1407 m. Nr. 369, 371. P. 151, 152, etc.

¹⁶ CEV. Nr. 285. P. 96–97; Nr. 286. P. 97–98; Nr. 295. P. 102–103; Nr. 296. P. 103–104; Nr. 297. P. 104; Nr. 371. P. 152, etc.

¹⁷ CEV. 1398 m. Nr. 191, 192. P. 56, 57; 1399 m. Nr. 201. P. 58, etc.

¹⁸ CEV. 1405 m. Nr. 306. P. 108–109; Nr. 308. P. 110; 1411 m. Nr. 459. P. 219, etc.

¹⁹ Codex Diplomaticus Ecclesiae Cathedralis necnon Dioecescos Vilnensis. Wydali J. Fijałek i Wł. Semkowicz. Kraków, 1948 (toliau CDCV). T. 1. 1387–1507. Nr. 25. P. 41.

²⁰ CDVC. T. 1. Nr. 30. P. 51; Nr. 31. P. 53.

²¹ Codex epistolaris saeculi decimi quinti. Wydali A. Sokołowski, J. Szujski. Kraków, 1876 (toliau Ce XV). T. 2. Nr. 37. Originalas Čart. Muz. Perg. Nr. 285.

²² Semkowicz W. Sfragistyka Witolda. P. 21. Originalas Čart. Muz. Perg. Nr. 289. Tiesa W. Semkowicz majestotinio antspaudu legendą skaito be žodžio *magnus* – + sigillum · alexandri · alias · witawdi · dei · gra · ducis · lithwanie · et · russie · et · cetera ·. Dzialinski pateikdamas Vytauto majestotinio antspaudu aprašą žodelį *magnus* rašo – sigillum · alexandri · alias · witoldi · magni ducis · lithwanie · et · russie · et · cetera ·. Išlikę originalūs antspaudai vis dėlto leistų tvirtinti žodį *magnus* antspaudu legendoje buvus.

²³ Matusas J. Švitrigaila Lietuvos didysis kunigaikštis. Vilnius, 1991. P. 87; AUPL. Nr. 54. P. 76–77.

²⁴ AUPL. Nr. 55. P. 79–8. Originalas Čart. Muz. Perg. Nr. 387.

²⁵ Ibid. Nr. 58. P. 86–90.

²⁶ Ibid. Nr. 59. P. 91–94; Nr. 61. P. 102–105; Nr. 63. P. 107–108; Nr. 66. P. 114.

²⁷ Gudavičius E. Žygmantas Kęstutaitis Lietuvos didysis kunigaikštis // Voruta. 1990 birželis.

²⁸ AUPL. Nr. 55. P. 79.

²⁹ ...ducem Sigismundum in magnum *ducem* Lythwaniae et Russiae *eligendi*, sive *voluntate* nostra electum in *eius electionem* sollempniter et expresse *consentiendi* ipsumque ad possessionem dominiorum

Magni Ducatus praedicti intronisandi et investiendi as unum magnum ducem constituendi et faciendi... (pa-braukta mano – L. S.). AUPL. Nr. 54. P. 77.

³⁰ Mokslių Akademijos biblioteka, Rankraščių skyrius (toliau MAB. Rankr. Sk.). F. 1–13.

³¹ Ibid. F. 1–14.

³² CDCV. T. 1. Nr. 124. P. 144. Originalas nėra išlikęs. Čia remiamasi 18 a. pab. ar net 19 a. pradžios kopija.

³³ AUPL. Nr. 55. P. 77; Gumowski M. Pieczęcie książąt litewskich // Ateneum Wilenski. Kraków, 1930 (toliau Pieczęcie książąt). Rocznik 7. Zeszyt 1–4. Nr. 41. Originalas yra Čart. Muz. Perg. Nr. 380.

³⁴ Matusas J. Švitrigaila. P. 74. Išn. 122.

³⁵ Gumowski M. Pieczęcie książąt. Tab. VII 48, 49.

³⁶ Ibid. Tab. IV, 46.

³⁷ AUPL. Nr. 57. P. 84.

³⁸ Ibid. P. 83.

³⁹ Ibid. Nr. 59. P. 90; Gumowski M. Pieczęcie książąt. Tabl. VIII 58.

⁴⁰ Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch. F. G. v. Bunge. Riga, Moskau, 1884 (toliau Urkundenbuch). Band VIII, 1429 Mai. 1435. Nr. 630. P. 368.

⁴¹ Ibid. Nr. 624. P. 365.

⁴² Matusas J. Švitrigaila. P. 128.

⁴³ Ibid. Nr. 981. P. 592.

⁴⁴ Ibid. Nr. 632, 627, 635, 906, 936. P. 370, 367, 372, 541–542, 557.

⁴⁵ Ibid. Nr. 742. P. 432.

⁴⁶ Ibid. Nr. 936. P. 557.

⁴⁷ Tiesa, dėl šio dokumento iškyla tam tikrų problemų. Danilovičius jį pateikia kaip 1432 m., o Urkundenbuch jis datuojamas 1434 m. Skarbiec diplomatów. T. 1. Nr. 1623. P. 139; Urkundenbuch. Nr. 885. P. 501.

⁴⁸ 1432 m. spalio 31 d. Didžiojo magistro laiškas Livonijos magistrui. Urkundenbuch. Band VIII. Nr. 635. P. 372.

⁴⁹ Skarbiec diplomatów. Nr. 1724. P. 165.

⁵⁰ CeD XV. T. 1. Nr. 91. P. 84–85. Matusas J. Švitrigaila. P. 148. Kopystiański A. Książę Michał Zygmuntowicz // Kwartalnik Historyczny. Lwów, 1906. Rocznik XX. P. 93.

⁵¹ ...de voluntate et sciencia serenissimorum principum et dominorum, dominorum Vladislai regis Polonie etc. et Sigismundi magni ducis Lythuanie etc... CDCV. Nr. 129. P. 146–147.

⁵² CDCV. Nr. 152. P. 170. Originalas neišlikęs, cituojama iš 16 a. kopijos.

⁵³ CDCV. Nr. 131, 139. P. 148, 157. Tiesa, dokumentas, pažymėtas 131 numeriu, yra pateikiamas kaip abejotinas. Tačiau Žemaitijos paminėjimą Žygimanto Kęstutaičio titulaturoje jau matėme 1432 m. rugsėjo 23 d. dokumente. MAB. Rankr. sk. Perg. Nr. F 1–14.

⁵⁴ Švitrigailos titulai apsiriboja Lietuvos ir Rusijos paminėjimais.

⁵⁵ CeD XV. T. 2. Nr. 232. P. 342. Cituota pagal Kopystiański A. Książę Michał Zygmuntowicz. P. 86, 97.

⁵⁶ Michael Dei gratia dux Lituaniae, natus serenissimi domini et domini Sigismundi dei gratia ducis magni ducatus Lituaniae Samogitiae et Russiae etc. CDCV. Nr. 151. P. 168. Šio dokumento originalas nėra išlikęs.

⁵⁷ Michael Dei gratia dux Lituaniae... CDCV. Nr. 158. P. 179.

⁵⁸ Po Zigmanto Liuksemburgiečio mirties 1437 m. gruodžio 9 dieną imperatoriumi tampa Albrechtas II. Apie Žygimanto Kęstutaičio bandymą sudaryti koaliciją su juo plačiau Lewicki A. Przymierze Zygmunta w. ks. Litewskiego z królem rzymskim Albrechtem II // Rozprawy Akademii Umiejętnosci, Widzial historyczno-filozoficzny. Kraków, 1899. T. 12(37).

⁵⁹ CeD XV. T. 2. Nr. 261. P. 402. Cituota pagal Kopystiański A. Książę Michał Zygmuntowicz. P. 95.

⁶⁰ Matusas J. Švitrigaila. P. 44.

⁶¹ AUPL. Nr. 66. P. 144.

⁶² Ibid. Nr. 38. P. 34–36.

Įteikta 1998 m. birželio mėn.

TITLE AND POWER OF THE RULER OF LITHUANIA DURING THE END OF THE FOURTEENTH UP TO THE MIDDLE OF THE FIFTEENTH CENTURY

Loreta Skurvydaitė

Summary

Title of the Lithuanian ruler was developed during the most difficult period of Lithuania's history which coincide with the consolidation of personal and national power of Vytautas in the Polish-Lithuanian union.

While establishing the self-independent Lithuania state, Vytautas create the title of Lithuanian ruler *Magnus Dux Lituaniae, Russiae etc.* According to the agreements between Jogaila, the king of Poland

and Vytautas, the latter acquired the title of the duke of Trakai first, followed by duke of Lithuania and final the Grand Duke. In foreign affairs Vytautas acted using the highest title, which he styled himself, while trying to reach this status in the GDL in a legal way. This large variety of Vytautas' titles can be explained by the lack of settled norms concerning the titles. Nevertheless, the political conception of Vytautas – the establishment of an independent Lithuanian state ruled by independent rulers – found its representation in the field of sphragistics and titles. The title of grand duke was a part of Vytautas political programme which had to be fulfilled by the crown of a king.

When the conflict for the Vytautas heritage started, position of Lithuanian ruler towards the sove-

reign rule as well as title become very complicated. The title of the grand duke of Lithuania did not coincide automatically with the content of the power of Lithuanian ruler. It was impossible to become the ruler of Lithuania without the acknowledgement of the grand duke title.

Vytautas created this grand duke title using his real power in the country, i. e. being actual ruler. His successors Švitrigaila and Žygimantas Kęstutaitis while having this, already created, title tried to consolidate their power. Vytautas established this title while using his power, Žygimantas Kęstutaitis used his title to consolidate his rule over the country.

The title of the grand duke becomes the reality of Lithuanian political life and the rulers use it for their policy.